

Těžba drahých kovů v okolí Jihlavy v době přemyslovské z pohledu písemných pramenů

Mining of precious metals in the surrounding area of Jihlava
in the Přemyslids era from the perspective of written resources

JIŘÍ VOSÁHLO

Abstract:

The article considers the written resources which illustrate silver ore mining in the Jihlava area in the 13th century. The oldest known indirect document about the presence of mining element originates from the time between 6th and 14th August 1249. A reflection of economic conjuncture in the Kingdom of Bohemia can even be found in a chronicle of the Dominican convent in Kolmar in the year 1249. A document from the 3rd of January 1272 illustrates the business expansion of Jihlava's citizens and town out of the borders of Jihlava's ore district in the direction of Bohemia. The only concrete written mention of mining in Jihlava district in the Přemyslids era is from the 23rd of October 1272.

Key words:

the Přemyslid era, Jihlava's ore district, written documents of mining activities

Narozdíl od poměrně dobře přímými i nepřímými písemnými prameny zdokumentované existence jihlavské mincovny ve 13. století (Sternberg, 1837, Urkundebuch, 21 - 22, 29 - 30; SOkA Jihlava, listina č. 7; Fiala et al. 1974, 105 - 106, 219; Jaroš, 1999, 13 - 14, 15) jsou obdobné prameny, které by přímo dokládaly dobývání stříbrných rud na Jihlavsku ve 13. a na samém počátku 14. století, až překvapivě sporé. Absence přímých písemných dokladů k hornické činnosti v jihlavském rudním obvodu v době přemyslovské je zřetelnější, porovnáme-li ji pro tutéž dobu s poměrně konkrétními písemnými prameny k dolování u nedalekého Německého Brodu (Sternberg, 1837, Urkundebuch s. 20 - 21, 22 - 23, 24 - 25, 30 - 39, 57 - 58, 65 - 66).

Zřejmě nejstarší nepřímý písemný doklad o přítomnosti hornického živlu na Jihlavsku podává tzv. Druhé pokračování Kosmovo pro dobu, kdy „... urození a rodem starší země české přijali si za knížete nebo za krále syna téhož krále Václava (I.), jménem Přemysla, a přísahali mu věrnost ..., ačkoli otec o tom nic nevěděl“ (Fiala et al. 1974, 102). V závěrečné fázi potlačování vzpoury, někdy mezi 6. až 14. srpnem 1249, během dobývání Pražského hradu, Václav I. „... přivedl bezbožné lidi z Jihlavy a zřídil mnoho strojů proti hradu“ (Fiala et al. 1974, 104). Že to byli právě lidé z jihlavských hor lze usuzovat jednak z faktu, že své konstrukční znalosti a dovednosti poskytli králi při stavbě obléhacích strojů, jednak z poukazu na jejich „bezbožnost“; autor zápisu měl nejspíše na mysli nízkou úroveň tehdy ctěných mravů, pro kterou byl kosmopolitní hornický lid i v pozdějších dobách nezřídka předmětem kritiky.

K roku 1249 je také uvedena pozoruhodná zmínka o Čechách v kronice dominikánského konventu v Kolmaru (Colmar, Alsasko ve Francii): Je uváděno zmnožení Němců v Čechách; skrze ně král nahromadil nesmírné bohatství ze zlatých a stříbrných dolů (Kupido 1888; Žemlička, 2002, 307; Dobiáš, 1931, 62). Tato zpráva bývá někdy interpretována jako doklad o shonu horníků do českých zemí (Dobiáš 1931, 62) či o velkém pohybu horního lidu do Čech (Jaroš 1999, 13; Křesadlo 1992, 17) s tím, že se s velkou pravděpodobností týká Jihlavska (Křesadlo, 1992, 17; Žemlička 2002, 306 - 307). Je však spíše odrazem hospodářské konjunktury v Království českém, konjunktury, která byla spojena s rozvojem hornictví v celé centrální části Českomoravské vrchoviny.

V souvislosti s jihlavským hornictvím uvádějí některé soudobé práce, že v roce 1271 stvrdil panovník měšťanům z Opavy držení několika kutných lánů (Hejhal, P. - Hrubý, P. 2005, 12; Hrubý - Jaroš - Kočár - Malý - Mihályiová - Militký - Zimola 2006, 179). Pomineme-li diskuzi, co se skrývá za pojmem „kutné lány“ a nakolik a zda-li vůbec mohli opavští měšťané, resp. Opava jako město, zasahovat do nároků, které de iure náležely měšťanům jihlavským, jde v tomto případě spíše o mylnou interpretaci pramenů datovaného 24. listopadu 1271 (CDB V, s. 275 - 276), známého dobře i starším autorům. Podle tohoto

zápisu měli opavští měšťané dostávat užitky z městských (tj. měšťanských) lánů při dolech benešovských (na stříbrných dolech okolo Horního Benešova) a měli užívat horního práva jihlavského (Kořan 1954, 7); také němečtí autoři poukazují k roku 1271 na propůjčení jihlavského horního práva pro územní působnost Opavy (Schwab 1939, 18), jmenovitě pro doly v Benešově (Altrichter 1940, 33).

Rok 1272 byl důležitý pro podnikatelskou expanzi jihlavských měšťanů i města samotného mimo hranice jihlavského rudního obvodu směrem do Čech. 3. ledna 1272 Přemysl II. Otakar udělil, za peněžní půjčku, měšťanům jihlavským práva k horám, které byly nalezeny v Ústí (Sezimovo Ústí) a které by ještě byly objeveny mezi Ústím a Jihlavou, aby je mohli užívat sami i jejich dědicové a aby tito měšťané nebyli kýmkoli v užívání zmíněných hor obtěžováni (Sternberg, 1837, Urkundebuch, 27 - 28; SOkA Jihlava, listina č. 6; CDB V, s. 278). Jaká práva ke jmenovaným horám v Ústí - „Ausk“ (Sternberg, 1837, Urkundebuch, 27 - 28), „Vst“ (SOkA Jihlava, listina č. 6; CDB V, s. 278) - měšťané jihlavští obdrželi, není ovšem vždy stejně interpretováno. Sternbergem publikovaný přepis listiny (Sternberg, 1837, Urkundebuch, 27 - 28) uvádí pojem „Seiphen lehen“, což vedlo k domněnce, že šlo o právo k rýžování, a další interpretací se dospělo k názoru, že to bylo právo těžit (rýžovnický?) zlato (Jaroš 1999, 14), resp. právo vypírat zlato (Pisková - Křesadlo - Jaroš 1991, 19). Původní listina (SOkA Jihlava, listina č. 6) i její novější přepis (CDB V, s. 278) ovšem ve skutečnosti uvádějí pojem „sephenlehen“. Analogickou situaci řešil již Kořan (Kořan 1954, 7 - 8) v souvislosti s účastí opavských měšťanů na dolech benešovských roku 1271 s tím, že výraz „sephenlehen“ nelze podle jeho názoru vykládat jako „seyfenlehen“, ale že jde o lány všedně (lidově, tj. německy) nazývané „sephenlehen“, nebo-li lány „šefovské“, tj. městské (měšťanské). Tedy působnost Jihlavy jako horního města se privilegiem z roku 1272 rozšířila směrem do Čech až k Sezimovu Ústí. Ostatně tuto interpretaci Otakarovy listiny potvrzuje a upřesňuje privilegium markraběte Karla z 25. srpna 1345 (Sternberg, 1837, Urkundebuch, 85 - 86; 13; Hoffmann, 1999, s. 22 - 23), které s odkazem na privilegium krále Otakara uvádí, že: „... tenkrát jim i městu udělil milost, že řečení měšťané a město samotné mohou měřiti či vyměřovati stříbrné doly v Ústí nad řekou Lužnicí, ... a že tam mají mít měšťanské lány, ... aniž by tomu kdokoli směl překážeti“ (Hoffmann, 1999, 22). Měšťanské lány jsou v tomto případě lidově nazývány „Bur-gerlehen“ či „burgerlehen“ (Sternberg, 1837, Urkundebuch, 85) nebo „purgerlehen“ (SOkA Jihlava, listina, č. 20; Hoffmann 1999, 22 - 23). Směrem na Moravu umožnilo obdobnou podnikatelskou expanzi jihlavských měšťanů a Jihlavy až právě Karlovo privilegium z roku 1345, které jim do čtyř mil od města zajistilo právo vyměřování a měšťanské lány ve všech dolech na zlato, stříbro i kterýkoliv jiný kov, které byly nebo budou nalezeny (Sternberg 1837, Urkundebuch, 85; SOkA Jihlava, listina č. 20; Hoffmann 1999, 23). Přitom větší expanzi jihlavských zájmů směrem na Moravu v tomto případě zřejmě bránilo privilegium, udělené městu Brnu králem Václavem II. 25. března 1297 a vztahující se na všechny doly, které by byly odkryty do šesti mil od města (Sternberg 1837, Urkundebuch, 60).

Zřejmě do souvislosti s Otakarovým privilegiem je možno klást jedinou konkrétní písemnou zmínku o dolování u Jihlavy v době přemyslovské; někdy bývá totiž lokalizována do vzdálenějšího severního až severozápadního okolí Jihlavy. 23. října 1272 Hamann („Hanmannus“), Ludmann („Ludmannus“) a Helbig („Helwicus“), královští urbureři pro Čechy a Moravu, spolu s obcí přísežných v Jihlavě propůjčili Werneru, řečenému Loting („Wernhero dicto Lotingo“), a opatu želivskému (Marsiliov) štolu na Rudolfově dolu („in monte Rudolphi“) a všechny doly tamtéž (při budoucím postupu štol) vyměřené, s panovnickými a měšťanskými lány, až k stezce, po které se jde na Aychornsberch, přičemž právo bylo propůjčeno dědičně a štola měla mít v poplatcích a kácení (stromů pro důl a štolu) právo kterékoli dědičné štolu (CDB V, s. 320); nově interpretoval L. Jangl v roce 2008 (publikováno s jeho laskavým souhlasem). Tento poměrně často citovaný pramen byl, vzhledem k obtížné srozumitelnosti, dřívějšími autory interpretován dosti nepřesně. Dílo je označováno jako „štola na Rudolfsbachu u Aychhornberku“, které, s odkazem na Altrichtera, mohlo „být někde na Ahornbachu nad Smrčnou“ (Kořan, 1954, 3), nebo jako propůjčka „na důl u statku Spererova z roku 1272 o „hoře Rudolfově“ u Eichhornberku, kde byla štola a několik dolů s přiměřenými mírami zeměpanskými a městskými“ a je uvažována lokalizace buď v tzv. „Špárském pásmu“ (tj. Šparberské pásmo na Rudném, 613 m. n. m.) či, opět s odkazem na Altrichtera, u Smrčné (Kořan 1988, 29), nebo též jako „na Rudolfově vrchu (Mons Rudolphi), kde byla v r. 1272 propůjčena štola Werneru Lotingovi a opatu želivskému, a na Eichhornbergu“ s tím, že oba vrchy již nelze lokalizovat (Koutek 1952, 80), či jako štola „na Rudolfově vršku na kutišti Aychornsberch“ (Jaroš 1999, 14). Lokalizace zmiňovaných dolů ke Smrčné (Kořan 1954, 3; Kořan 1988, 28 a 29) by znamenala, že již mohly ležet na pozemkovém panství Želivského kláštera (Altrichter, 1924, 184; Dobiáš 1931, 46).

Předpokládáme, že období největšího rozkvětu produkce stříbra v jihlavském rudním obvodu spadá do druhé a třetí třetiny 13. století a na jeho konci se již projeví první příznaky blížícího se úpadku dolování. První nepochybný přímý písemný pramen o dolech v blízkém okolí Jihlavy pochází ovšem až z

29. března 1315 (Sternberg, 1837, Urkundebuch, 66 - 68; SOKA Havlíčkův Brod, L II/122 č. 102), týká se dolů ve Staré Hoře („in antiquo Monte“) a již řeší záležitosti jejich pracné a nákladné obnovy. Nejautentičtějším pramenem k poznání konjunktury i recese jihlavského hornictví v době přemyslovské tak zůstává jihlavský horní řád (Jangl 1979, 13 - 19, 25 - 45); porovnání jeho jednotlivých znění i pravděpodobná doba jejich vzniku jsou podrobněji diskutovány v příspěvku věno-vaném městskému a hornímu právu.

Prameny:

CDB V.: Šebánek, J. - Dušková, S. 1981: Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Díl V. svazek druhý 1267 - 1278, vydala Academia, nakladatelství ČSAV. Praha.

SOKA Havlíčkův Brod: Státní okresní archiv Havlíčkův Brod

SOKA Jihlava: Státní okresní archiv Jihlava, fond Archiv města Jihlavy do r. 1848, Oddělení listiny, (1240) 1269 - 1900 (1929).

Literatura:

Altrichter, A. (1924): Dörferbuch der Iglauer Sprachinsel. Verlag der Arbeitsgemeinschaft für Heimatkunde der Iglauer Sprachinsel. Iglau.

Altrichter, A. 1940: Heimatbuch der Iglauer Volksinsel - Ein Stück deutscher Erde und Seine Geschichte. Selbstverlag. Iglau.

Dobiáš, J. 1931: Německé osídlení ostrůvku jihlavského. - otisk z Časopisu Archivní školy, VIII (1931), s. 1 - 94. Praha.

Fiala, Z. et al. 1974: Pokračovatelé Kosmovi, vydání I., nakladatelství Svoboda. Praha.

Hejhal, P. - Hrubý, P. 2005: Jihlava - U mlékárny. Stavba obytného souboru bytových domů. Zpráva o provedení archeologického výzkumu. Číslo akce A 105/2004, Archaia Brno, o. p. s., pracoviště Jihlava. Jihlava.

Hoffmann, F. 1999: Listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Nakladatelství EKON. Jihlava.

Hrubý, P. - Jaroš, Z. - Kočár, P. - Malý, K. - Mihályiová, J. - Militký, J. - Zimola, D. 2006: Středověká hornická aglomerace na Starých Horách u Jihlavy. Das mittelalterliche Bergbauzentrum in Staré Hory (Altenberg) bei Jihlava. Památky archeologické XCVII, s. 171 - 264. Praha.

Jangl, L. 1979: České horní právo 4 - České báňské řády. Vydal komitét sympozia Hornická Příbram ve vědě a technice. Příbram.

Jaroš, Z. 1999: Jihlava v datech - Historický kalendář města Jihlavy, vydavatelství a tiskárna Astera G. Jihlava.

Kořan, J. 1954: K topografii dolování v českých zemích v době předhusitské. Věst. Ústř. Úst. geol., XXIX, 1 - 12. Praha.

Kořan, J. 1988: Sláva a pád starého českého rudného hornictví. Vydal komitét sympozia Hornická Příbram ve vědě a technice. Příbram

Koutek, J. 1952: O rudních žilách a starém dolování u Jihlavy. - Sbor. Ústř. Úst. geol., Odd. geol., 19, 77 - 116. Praha.

Křesadlo, K. 1992: Kapitoly z historie Jihlavy, vydala tiskárna Novina. Jihlava.

Kupido, F. 1888: Der Silberbergbau in Mähren mit besonderer Rücksicht auf die Stadt Iglau. Deutsche Kalender für die Iglauer Sprachinsel 1888.

Pisková, R. - Křesadlo, K. - Jaroš, Z. 1991: Hudba pramenů, nejstarší listiny a kodexy jihlavského archivu. Vydalo Muzeum Vysočiny Jihlava. Jihlava.

Schwab, E. 1939: Iglau, die Stadt des Eisens und der Metalle. Volksdeutsche Zeitung, 17. Juni 1939, s. 18. Brünn.

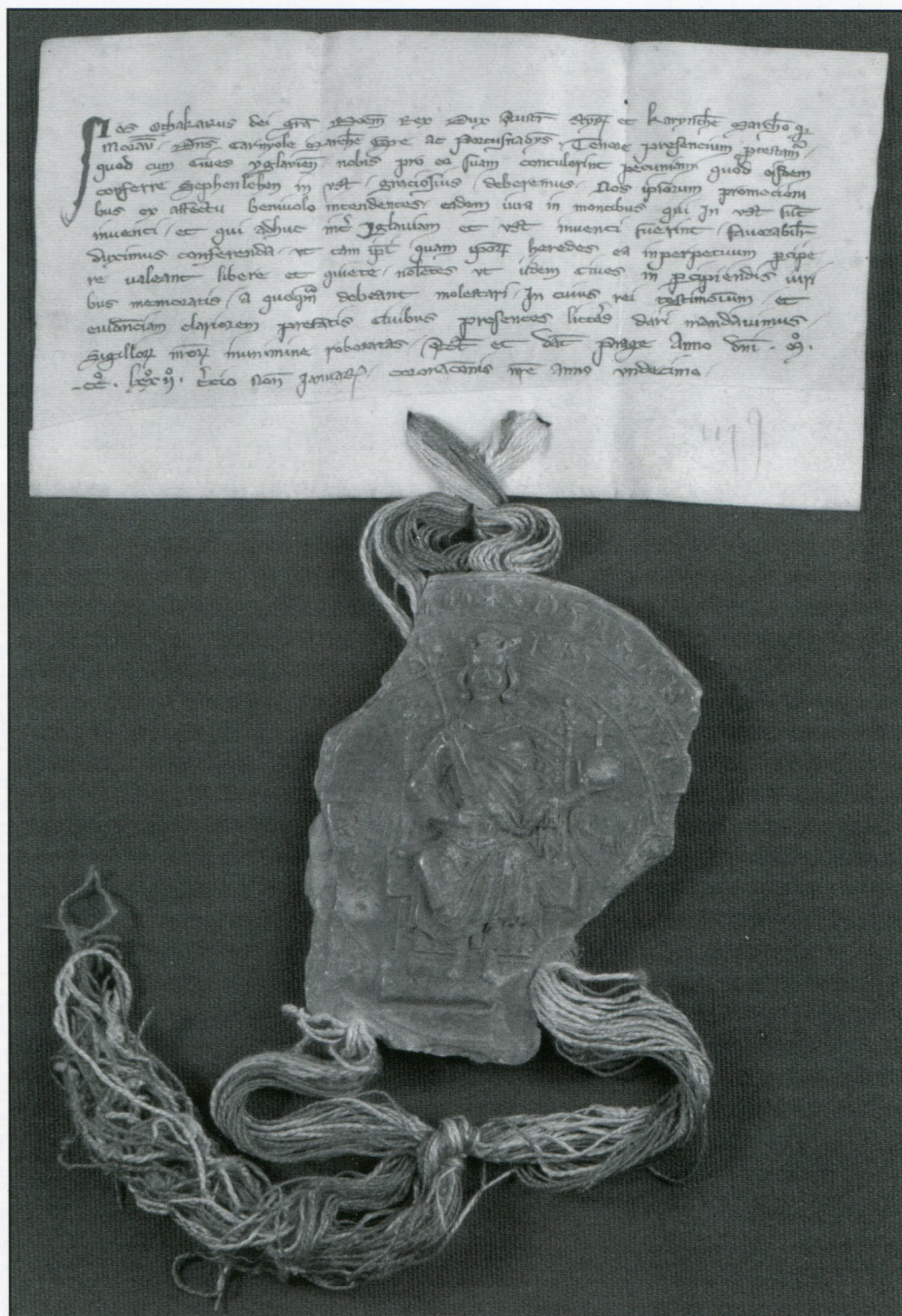
Sternberg, K. 1837: Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke. - I. sv. 2. díl, 404 str., reprint Nár. tech. muz. v Praze, 1981. Praha

Žemlička, J. 2002: Počátky Čech královských. 1198 - 1253. Proměna státu a společnosti, Nakladatelství Lidové Noviny. Praha.

Resume:

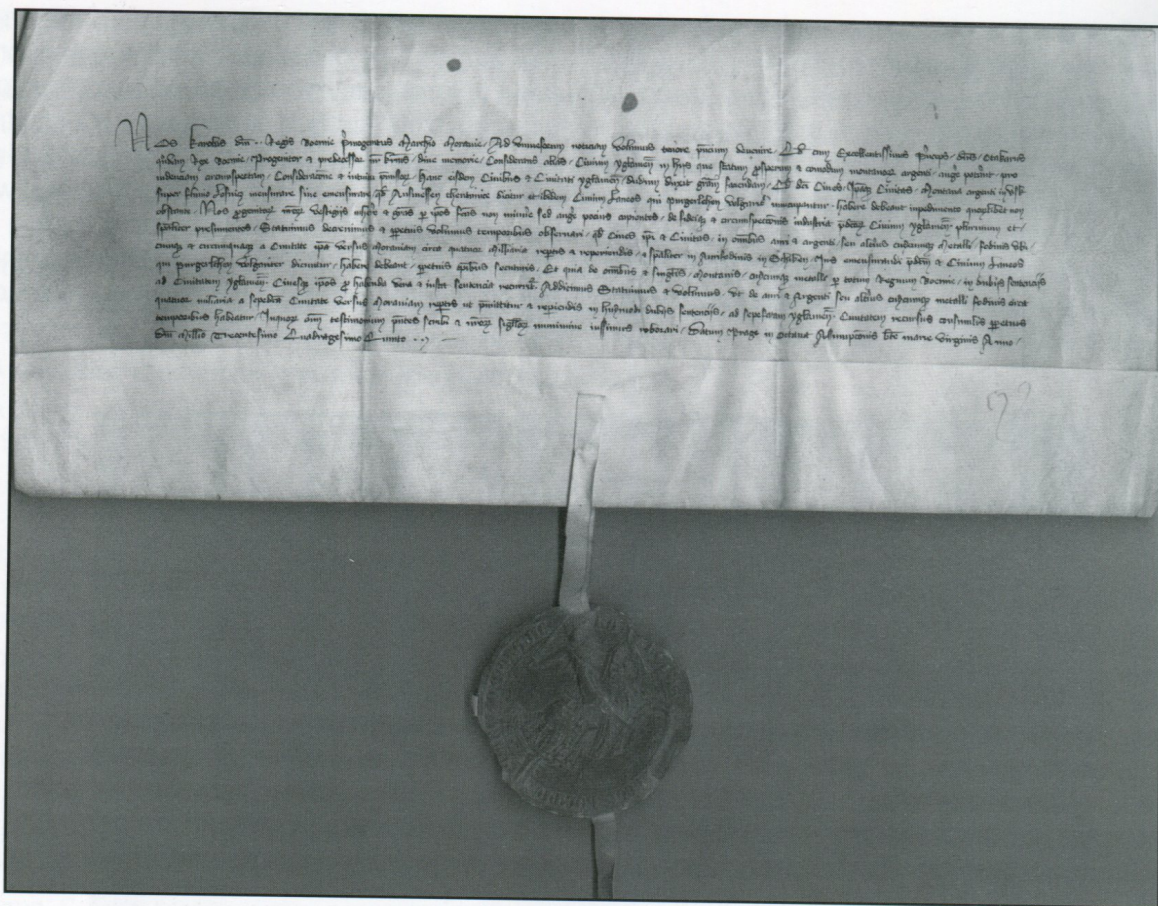
When we look away from Jihlava's mint, not many other resources provide proof of the existence of silver ore in the Jihlava area in the 13 th and at the beginning of the 14 th century. Probably the oldest indirect written document about the presence of mining element in the area of Jihlava is reported in The

Second Continuation of Kosmas and applies to the time between 6 th and 14 th August 1249. A reflection of economic conjuncture in the Kingdom of Bohemia (which was combined with the development of mining throughout the central part of the Czech - Moravian upland) can even be found in a chronicle of the Dominican convent in Kolmar in the year 1249. A document from the 3 rd of January 1272 illustrates the business expansion of Jihlava's citizens and town out of the borders of Jihlava's ore district in the direction of Bohemia, and relates to the mountains which were discovered in Sezimovo Ústí and which would later be found between Ústí and Jihlava. The only particular written resource about mining near Jihlava in the era of the Přemyslids is dated to the 23 rd of October 1272. That is why Jihlava's mining law remains the most authentic resource for an understanding of the conjuncture and recession of Jihlava's mining in the Přemyslids era.

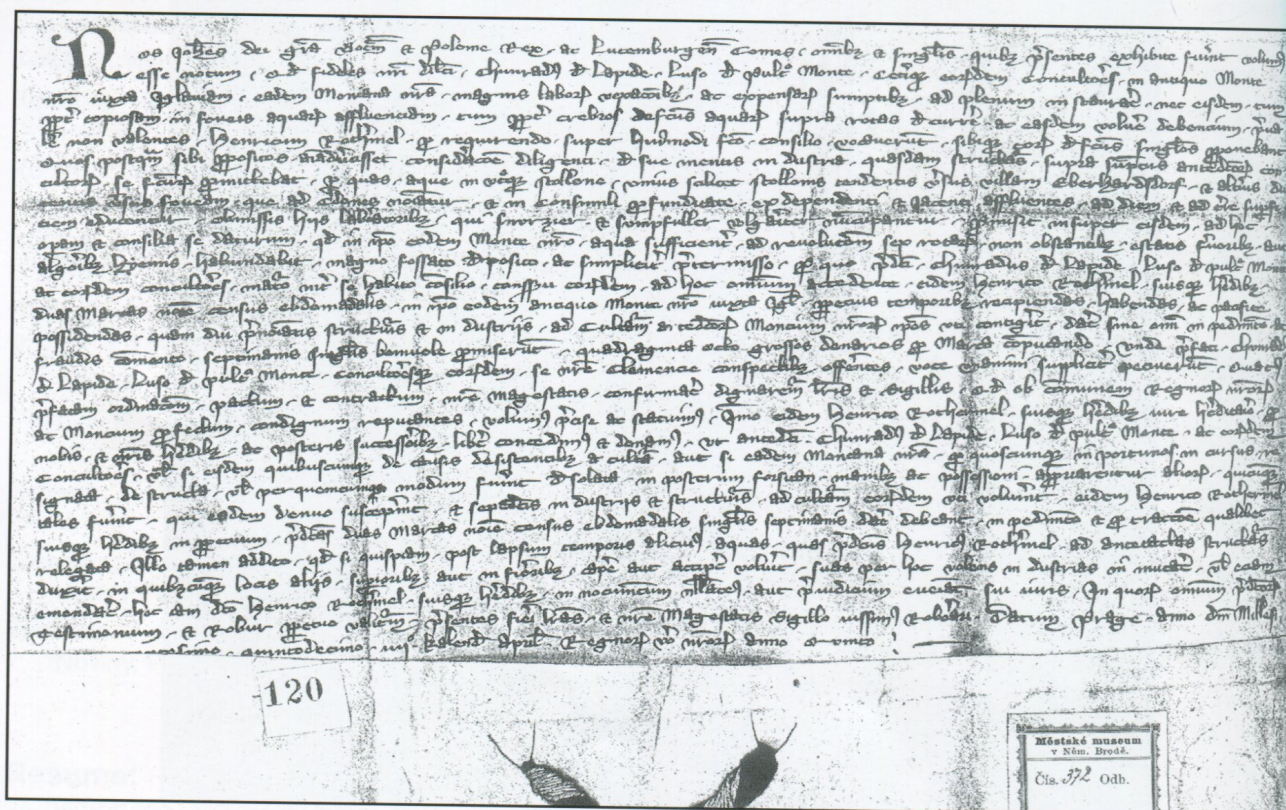

Obr. 1: Přemysl II. Otakar uděluje Jihlavským práva k horám, které byly nalezeny v Ústí a které by ještě byly objeveny mezi Ústím a Jihlavou, 3. ledna 1272.

Foto SOKA Jihlava.

Obr. 2: Markrabě Karel potvrzuje Jihlavským právo vyměřovat stříbrné doly v Ústí nad Lužnicí, mít tam měšťanské lány, zmiňuje jihlavskou horní odvolací jurisdikci a rozšiřuje tato práva na doly všech kovů do čtyř mil na Moravu, 25. srpna 1345. Foto SOKA Jihlava.

Obr. 3: Jan Lucemburský stvrzuje smlouvu mezi těžaři a Jindřichem Rothermelem o odvodnění obnovovaných dolů ve Staré Hoře u Jihlavy, 29. března 1315. Kopie SOKA Havlíčkův Brod.